

С.М. ПАХОМОВА
(Ужгород)

ДО ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОЇ МІЖМОВНОЇ АСИМЕТРІЇ НА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНІ

УДК 811.162.4'373.423:811.161.2'373.423

Пахомова С. М. До проблеми українсько-словацької міжмовної асиметрії на синтаксичному рівні; сторінок 9; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. У статті розглядається українсько-словацька синтаксична асиметрія, що виявляється в різних формах вираження атрибутивних відношень, прямого об'єкта, складеного іменного присудка, прономінального підмета, узгодження при однорідних членах речення.

Ключові слова: зіставне мовознавство, зіставний синтаксис, українсько-словацькі синтаксичні паралелі

У сучасному мовознавстві утвердився погляд на те, що специфіка мов найменшою мірою виражається на синтаксичному рівні мовної системи, оскільки "він безпосередньо пов'язаний зі структурою мислення, нормами комунікації та позначуваною дійсністю" [4, с. 262]. Очевидно, через це в лінгвістичній славистиці дотепер відчувається брак зіставних досліджень, присвячених особливостям синтаксичної будови споріднених слов'янських мов, зокрема, на українському та словацькому мовному ґрунті [1; 7; 9]. За усталеною традицією підручники слов'янських мов як іноземних зосереджуються на презентації фонетичного, лексичного та морфологічного матеріалу. Навчальні відомості з синтаксису, якщо й включаються до таких підручників, займають там периферійне положення. Бракує монографій та навчальних посібників з зіставного синтаксису, через що синтаксична підготовка студентів-славистів є недостатньою. Можна погодитися з констатацією словацького дослідника Ю. Ванька, що "в галузі порівняльного вивчення синтаксису української і словацької літературних мов досі зроблено мало" [1, с. 47]. Це, зокрема, зумовлює актуальність українсько-словацьких контрастивних досліджень у вказаній сфері.

Важливість синтаксичного компоненту відзначають теоретики та практики перекладу. Л. Віссон, синхронний російсько-англійський перекладач ООН, називає синтаксис "ворогом" перекладача, вона пише: "Синтаксис російського речення – це мінне поле, і перекладач з російської на англійську може лише сподіватися, що йому вдасться пройти по ньому неушкодженим" [2, с. 125]. Відомий літературознавець, письменник і перекладач К.І. Чуковський писав: "Відтворювати іншомовний синтаксис в усіх його специфічних особливостях, звичайно, неможливо. Точні копії іншомовної фразеології немислимі, тому що кожна мова має свій власний синтаксис" [6, с. 185].

Тексти однакового змісту в різних мовах, навіть споріднених, мають різну структуру. Якщо перекладач, прагнучи зберегти точність оригіналу, підбирає адекватні лексичні та граматичні еквіваленти, але нехтує особливостями синтаксису, то виходить те, що прийнято називати "перекладацькою мовою": всі слова на місці, в граматичній будові фрази ніби немає помилок, однак, так не говорять. Л.А. Черняхівська вважає, що надзвичайно важливу роль у тому, як "говорять" тією чи іншою мовою, грає спосіб виділення смислового центру висловлювання згідно з нормами конкретної мови. "Оскільки набори мовних засобів, що виражають смисловий центр висловлювання, різні, то й спосіб його виділення у висловлюванні розрізняється від мови до мови, що й викликає при перекладі певні перебудови мовленнєвої структури" [5, с. 5].

Об'єктом уваги цієї статті будуть кілька типових трансформацій синтаксичного характеру, які виявляються при перекладі. Йдеться переважно про структури, які наявні в системах обох мов – української й словацької, але їх синтагматична представленість у текстах цих споріднених мов не є тотожною. У статті частково використано мовний матеріал зі студентських курсових і дипломних робіт, а також студентських перекладів.

1. Структура підрядного атрибутивного словосполучення.

І в українській, і в словацькій мові допускається варіативність у структурі підрядного атрибутивного словосполучення, залежний компонент може сполучатися з головним на основі узгодження або прилягання: домінанта Братислави і братиславська домінанта – *dominanta Bratislavy a bratislavská dominanta*, школи Пряшева і пряшівські школи – *školy Prešova a prešovské školy*, батькова річ і річ батька – *otcova vec a vec otca*. Однак в офіційно-діловому стилі, в термінологічних підсистемах досліджуваних мов утвердився певний узус, що відображає певний незбіг у тенденціях функціонування словосполучень з узгодженим і неузгодженим атрибутом, при цьому звертає на себе увагу перевага синтагм з узгодженим означенням у словацькій мові і неузгодженим, переважно у формі генитива – в українській мові, пор.: стандарт якості – *akostná norma*, норма виробітку – *výkonová norma*, розклад (руху) поїздів – *cestovný poriadok*, місце призначення – *cieľové miesto*, податок на спадщину – *dedičská daň*, шкала оподаткування – *daňová stupnica*, договір підряду – *dodacia zmluva*, країна походження – *domovská krajina*, фонд заробітної плати – *mzdový fond*, термін повноважень – *funkčné obdobie*, розрахунок готівкою – *hotovostná platba*, ринок капіталу – *kapitálový trh*, права людини – *ľudské práva*, суб'єкт підприємництва – *podnikateľský subjekt*, право власності – *vlastnícke právo*, декларація про майно – *majetkové priznanie*, рівень зарплати – *mzdová hladina*, знаряддя праці – *pracovný nástroj*, відпустка за свій рахунок – *neplatená dovolenka*, відділ торгівлі – *obchodné oddelenie*, стратегія збуту – *odbytová stratégia*, термін платежу – *platobná lehota*, право підпису – *podpisové právo*, ціна пропозиції – *ponukové ceny*, асортимент продукції – *výrobný sortiment*, витрати на проживання – *životné náklady*, частина мови – *slovný druh*, член

речення – *vetný člen*. Вказана тенденція чітко виявляється у назвах різних документів ділового характеру, а саме: Свідоцтво про народження – *Rodný list*, Свідоцтво про смерть – *Úmrtvý list*, Свідоцтво про одруження – *Sobášny list*, Атестат зрілости – *Maturitné vysvedčenie*, у назвах деяких угод: договір купівлі – *kúpna zmluva*, договір дарування – *darovacia zmluva*, договір підряду – *zmluva o dielo*, договір ліцензування – *licenčná zmluva* та ін. На основі російсько-словацьких перекладів Я. Опалкова справедливо критикує новоутворені оказіоналізми-назви документів на кшталт *Svedectvo o narodení*, *Osvedčenie o smrti*, *Vysvedčenie o zrušení sobáša* тощо [див. *Opalková, 193*], які не відповідають нормам ділового стилю сучасної словацької мови.

2. Прямий додаток.

Загальновідомо, що в слов'янських мовах граматичною формою вираження прямого додатка є безприйменниковий знахідний відмінок. Водночас в українській мові, як і в решті східнослов'янських мов, виявляється новіша тенденція: прямий об'єкт може набувати форми родового відмінка при умові, якщо перед перехідним дієсловом є заперечна частка *ne*, тобто в заперечувальних реченнях. У словацькій мові форма прямого об'єкта зберігається в знахідному відмінку незалежно від того, в заперечувальних чи стверджувальних реченнях він ужитий (окрім випадків з *niet – niet chleba, niet mlieka*). Вказане явище створює основу для синтаксичної інтерференції, яка виявляється в мовленні українсько-словацьких білінгвів у вигляді таких речень: *Nemám možnosti* (замість правильної форми *Nemám možnosť*). Пор. також переклад українського речення словацькою мовою: *Лексичні одиниці мови, які не мають регулярних еквівалентів при перекладі до іншої мови, називаються безеквівалентними. У кожній національній мові існують особливі слова, які не мають повних аналогів в інших мовах.*

<i>Правильно</i>	<i>Неправильно</i>
Lexikálne jednotky jazyka, ktoré <i>nemajú pravidelné ekvivalenty</i> pri preklade do iného jazyka, sa nazývajú bezekvivalentné.	Lexikálne jednotky jazyka, ktoré <i>nemajú pravidelných ekvivalentov</i> pri preklade do iného jazyka, sa nazývajú bezekvivalentné.
V každom národnom jazyku existujú špeciálne slová, ktoré <i>nemajú úplné analógy</i> v iných jazykoch.	V každom národnom jazyku existujú špeciálne slová, ktoré <i>nemajú úplných analógov</i> v iných jazykoch.

3. Складений іменний присудок.

В українській мові іменна частина складеного іменного присудка може бути виражена називним або орудним відмінком і у випадках з субстантивною іменною частиною (*Сусід був студент. – Сусід був студентом.*), і у випадках з ад'єктивною іменною частиною (*Сусід був добрий. – Сусід був добрим.*) У словацькій мові варіативність називного і орудного відмінків має

місце лише у випадку з субстантивною частиною присудка: *Sused bol študent*. – *Sused bol študentom*. Ад’єктивна частина складеного іменного присудка в словацькій мові виражається лише формою називного відмінка: *Sused bol dobrý*, напр.:

<i>Правильно</i>	<i>Неправильно</i>
Konvalinky sú moje <i>najoblúbenejšie</i> kvety.	Konvalinky sú mojimi <i>najoblúbenejšími</i> kvetmi.
Pre poľnohospodárstvo je <i>dôležité</i> to, za akých podmienok možno sadiť zeleninu.	Pre poľnohospodárstvo je <i>dôležitým</i> to, za akých podmienok možno sadiť zeleninu.
Tieto priestupky sú <i>administratívne</i> .	Tieto priestupky sú <i>administratívnymi</i> .

Наявність у складі присудка дієслова *nazývať sa* вимагає форми називного відмінка незалежно від того, в субстантивній чи ад’єктивній формі виражений залежний компонент. Пор. варіанти перекладу українських речень.

<i>Правильно</i>	<i>Неправильно</i>
Aké piesne sa <i>nazývajú obradové</i> ?	Aké piesne sa <i>nazývajú obradovými</i> ?
Proces tvorby kosti sa všeobecne nazýva <i>osteogenéza</i> .	Proces tvorby kosti sa všeobecne nazýva <i>osteogénzou</i> .
Minimálna jednotka jazykového systému sa <i>nazýva fonéma</i> .	Minimálna jednotka jazykového systému sa <i>nazýva fonémou</i> .

4. Узгодження в категорії числа при однорідних членах речення.

Специфічною рисою словацького синтаксису, на відміну від українського, є узгодження головного члена словосполучення в категорії числа з останнім членом ряду залежних від нього однорідних членів, при цьому незалежний компонент завжди вживається у формі однини, пор.: *в словацькому та українському реченнях* – *v slovenskej a ukrajinskej vete*, *на залізничному та автобусному вокзалах* – *na železničnej a autobusovej stanici*, *Собранецька і Загорська вулиці* – *Sobranecská a Záhorská ulica*, *головний та другорядний члени речення* – *hlavný a vedľajší vetný člen*.

5. Прономінальний підмет.

На відміну від української мови з експліцитним прономінальним підметом, словацьку мову характеризує нульовий, імпліцитний характер суб’єкта, вираженого особовим займенником (*zamlčaný podmet*, *nevyjadrený podmet*). Його присутність у реченні несе додаткове комунікативне навантаження, переймаючи на себе фразовий наголос і змістовий акцент на певній особі. Імп-

ліцитність прономінального підмета в словацькому реченні сигналізує про нейтральність висловлення. Водночас обов'язковість вираження суб'єкта в українському реченні аналогічного змісту і стилю впливає на побудову синтаксичних конструкцій у мовленні білінгвів, для яких експліцитність займенника у функції підмета створює міцну інтерференційну базу, пор.:

<i>Правильно</i>	<i>Неправильно</i>
Nemôžeme na základe cudzosti zaradiť medzi realie také slová ako palma alebo sneh len preto, že v inej krajine neexistujú. S. Vlachov a S. Florin takéto slová zaraďujú ku skupine bezekvivalentnej lexiky a nazývajú ich exotizmy , ale nie realie , pretože nie sú nositeľmi národného zafarbenia jazyka originálu.	Nemôžeme na základe cudzosti zaradiť medzi realie také slová ako palma alebo sneh len preto, že v inej krajine ony neexistujú. S. Vlachov a S. Florin takéto slová zaraďujú ku skupine bezekvivalentnej lexiky a nazývajú ich exotizmy, ale nie realie, pretože ony nie sú nositeľmi národného zafarbenia jazyka originálu.
Život nestojí na jednom mieste, vyvíja sa a spolu s tým sa objavujú nové realie, ktorým nebola venovaná dostatočná pozornosť.	Život nestojí na jednom mieste, on sa vyvíja a spolu s tým sa objavujú nové realie, ktorým nebola venovaná dostatočná pozornosť.

Таким чином, зіставний аналіз граматичних форм деяких синтаксичних конструкцій у сучасних українській та словацькій мовах дозволяє зробити висновок про те, що специфіка споріднених слов'янських мов простежується також на синтаксичному рівні мовної системи, це виражається певними синтаксичними тенденціями та неоднаковим відбором у мовленні конкретних синтаксичних формул, наявних в обох мовах, передусім це стосується різних форм вираження атрибутивних відношень, прямого об'єкта, складеного іменного присудка, прономінального підмета, узгодження при однорідних членах речення. Цим не обмежується перелік незбігів у синтаксисі словацької та української мов, їх визначення і опис стане темою наших майбутніх студій.

Література

1. Ванько Ю. Українсько-словацькі синтаксичні паралелі та відмінності (нарис проблематики) // *Současná ukrajínistika: Problémy jazyka, literatury a kultury*, 1. část. 3. Olomoucké sympozium ukrajínistů 24.-26. srpna 2006. Acta Univetsitatis Palackianae Olomouensis. Facultas Philosophica Philologica 89 – 2006. – Olomouc, 2006. – С. 47–52.
2. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский (Перевод с английского). – М.: Р. Валент, 2002. – 272 с.
3. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака / С. О. Карцевский // В. А. Звегинцев (сост.). *История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях*. Ч. II. – М.: Просвещение, 1965. – С. 85–90.

4. Кочерган М.П. Основы зіставного мовознавства. – К.: Видавничий дім "Академія", 2006. – 424 с.

5. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура. – М.: "Международные отношения", 1976. – 298 с.

6. Чуковский К.И. Высокое искусство. Принципы художественного перевода. – СПб.: Авалонъ, Азбука-классика, 2008. – 448 с.

7. Янцурова О., Кредатусова Я. Конституція України як жанр офіційно-ділового стилю у словацькому перекладі // Hľadanie ekvivalentnosti. 1: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie rusistov, ktorá sa konala v Prešove 16. a 17. septembra roku 2002. – Prešov, 2003. – S. 135 – 140.

8. Opalková, J. Rusko-slovenské paralely v oblasti lexiky administratívno-právnych textov a tvorivosť prekladateľa // Hľadanie ekvivalentnosti. 1: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie rusistov, ktorá sa konala v Prešove 16. a 17. septembra roku 2002. – Prešov, 2003. – S. 193 – 197.

9. Pachomovová, S. Slovensko-ukrajinské syntaktické paralely: konfrontačný aspekt // Українсько-словацькі діалоги. Мовознавство: Studia Slovakistica. 4 / Упорядники і відп. ред. С.М. Пахомова, Я. Джоганик. – Ужгород, 2004. – С. 133–138.

UKRAINIAN-SLOVAK INTERLANGUAGE ASYMMETRY AT SYNTACTIC LEVEL

S. M. Pakhomova

Summary

The article deals with the Ukrainian-Slovak syntactic asymmetry manifested in various forms of expression of attribute relationships, the direct object of the compound nominal predicate, pronominal subject, and coordination in the category of number with homogeneous sentence members.

Key words: comparative syntax, the Ukrainian-Slovak syntactic parallels, attributive word combination, direct object, compound nominal predicate, pronominal subject, sequence with homogeneous sentence members.

К ПРОБЛЕМЕ УКРАИНСКО-СЛОВАЦКОЙ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ АССИМЕТРИИ НА СИНТАКСИЧЕСКОМ УРОВНЕ

С. Н. Пахомова

Аннотация

В статье рассматривается украинско-словацкая синтаксическая ассиметрия, проявляющаяся в различных формах выражения атрибутивных отношений, прямого объекта, составного именного сказуемого, прономинального подлежащего, согласования при однородных членах предложения.

Ключевые слова: сопоставительное языкознание, сопоставительный синтаксис, украинско-словацкие синтаксические параллели, атрибутивные отношения, прямой объект, составное именное сказуемое, прономинальное подлежащее, согласование при однородных членах предложения.